

Barcsay-montázs

Lágyan, puhán simulnak egymásba a Mezőség dombjainak hajlatai. Amerre a szem ellát, dombok, gabonaföldek. Az alacsony kontúrok enyhén hullámzó vonalát helyenként megtöri egy-egy akaratos, kimagasló csúcs, de a Mezőség formai rendje ezeket is visszakényszeríti a szelídebb vonalak birodalmába. Itt-ott gemeskút kávája magaslik az égre, szénaboglyák népesítik be a vidéket rendszertelen összevisszaságban. A dombok hátán mintha óriás keze fésülte volna a gabonátáblákat jól megszabott geometriai rendbe. Fémesen csillog Cege, Gyeke, Katona között a tőrendszer tükre. E barátságos vidéken a tőrendszer nyugati részén szétszórt kis falu fekszik: Katona. Központjában, a néptanács épületének közvetlen szomszédságában, a századforduló vidéki kúriáinak jellegzetes épülete áll. Valamikor, az 1900-as években jegyzői kúria volt. A házak egykori lakója teszi nevezetessé. Úgy hiszem, ma már e ház megérdemelne egy emléktáblát. Kicsit, szerényet, de tiszteletet keltőt, mint egykori lakója, Barcsay Jenő. Mert itt született 1900 januárjában a magyar képzőművészet e kiváló egyénisége, innen indult egy életút, melyet ma már joggal emlegetnek olyan nevek társaságában, mint Szinyei Merse Pál, Moholy-Nagy László, Viktor Vasarely, Kepes György.

A negyedik elemi elvégzése után Barcsay a kis faluból Kolozsvárra kerül, a Református Kollégiumba. Csak egy évet tölt itt, majd Szamosújvár a következő állomás. Utána Nagyenyed következik, a híres Kollégium, ekkoriban Erdély egyik legnevezetesebb iskolája. Az első világháború utolsó éveiben a sorozáson alkalmasnak minősítik. Fölveszi a katonaműndért. Rövidesen azonban kétoldali tudócsúshurut miatt lezserelik. És tulajdonképpen ekkor kezdődik egy töretlenül magasba ívelő művészi életpálya. Erről az időszokról Barcsay Jenő egyszer így vall:

„Életemet a véletlenek sorozata irányította és alakította. Nem gondoltam rá, hogy festő lehetek. A véletlen összehozott két olyan emberrel, akik életemet irányították, és így alakították. Gulyás Károly rajztanár ajánlott be egy nagyon gazdag úrnak, Soófalvy Illyés Károlynak, s ő segítette havi 400 koronával tanulásomat. Magam, a szegény szülők gyermeke, dehogyn jutottam volna fel másképpen Budapestre. 1920-ban kerültem be a Képzőművészeti Főiskolára. Határtalanul boldog voltam, hiszen olyan emberek között élhettem, mint Szinyei Merse Pál, Lyka Károly, Vaszary János, Csók István és Rudnay mester.“

1926-ban állami ösztöndíjat nyer, és többedmagával Párizsba utazik. Elsősorban az impresszionisták érdeklik: Monet, majd Picasso, később Cézanne. Egy év után hazatér, és tanítói állást vállal. 1929-ben újból megpályázza és elnyeri az ösztöndíjat. Novemberben utazik harmadmagával Párizsba. Ekkor érti meg a tér és forma fontos szerepét a képzőművészetben, mely kérdés végül is egész életét végigkíséri.

Életének fontos állomása Szentendre. 1926-ban néhány kollégája meghívja a szentendrei művésztelepre. A meghívást elfogadja, de igazi szentendrei élete csak 1929-től kezdődik. (1965-ben a Zenta utcában vásárol magának egy kis telket, a rajta lévő házat átalakítja, és új otthonra lel benne. Az év nagy részét itt tölti, Szentendrén, áprilistól októberig.)

1945-ben a budapesti Képzőművészeti Főiskola tanára lesz, és itt tanít 30 éven át, hetvenöt éves koráig. Ekkorra már gondoskodik arról, hogy főiskolai munkásságát Patay László folytassa. 1954-ben kiadott Művészeti Anatómiájáért Kosuth-díjat kap. Az 1958-ban rendezett „Konstruktíva“ kiállításra ő is beküldi egyik nagyobb kartonját. Felkéri a Miskolci Nehézipari Egyetem márványmozaiájának elkészítésére. Néhány év múlva az új Nemzeti Színház előcsarnokába készíti mozaikra. 1966-ban új megbízást kap a szentendrei múzeum részéről egy monumentális mozaikra. 75. születésnapja alkalmából Szentendre díszpolgára lesz. Végül 1978-ban létrejön a szentendrei „Barcsay Gyűjtemény“. A megnyitó előtti interjúban, a kérdésre, hogy mit érez most, a megnyitó előtt, Barcsay Jenő így válaszolt: „Nagy örömet, hiszen senkinek sem közömbös: szétszóródnak vagy együtt maradnak-e a képei. Ugyanakkor erős félelem fog el a vizsga előtt. Itt látható egy élet munkája. Érdemes volt?“ (Ország-Világ, 1978. 2.) A „Gyűjtemény“ megnevezés egyébként vita tárgyát képezte. Eleinte „Barcsay Múzeum“ megnevezéssel akarták bejegyezni, de Barcsay Jenő azt mondta: „Legyen egyszerűen gyűjtemény, hiszen még nem haltam meg.“

Takács Gábor grafikája

Művészi tevékenységét már nagyenyedi kollégista korában kezdi, akvarellezik. Akkor még nem tulajdonít igazán fontosságot a festészetnek. Arra gondol, hogy muzsikusi lesz: „Nagyon szeretem a zenét. Szeretem Tömörkényi novelláit, mert olyanok, mint Chopin prelűdjei. Tömörök, egyszerűek, mintha befejezetlenek lennének, így az ember fantáziája tovább próbálja építeni, alakítani — legalábbis gondolatban, ezért is az ilyen kis remekművek számomra izgalmasak, sokat sejtetőek.“ (Művészet, 1974. 2.)

Első érett munkája a *Munkáslány*, 1928-ban (olaj, vászon, 70×95 cm). Felébredt benne a szunnyadó monumentális igény, amelyet kezdetlől táplálnak Barcsay belső szemléletében a mezősegi, majd szentendrei tájrészletek. Évekig nem tudja e munkáját értékben, kvalitásban felülmúlni. Később mégis elfordult tőle. Munkásságának következő állomása a *Munkásnők* című festmény. Az Ernst Múzeumban való kiállítása után úgy érzi, a képet tovább kellene festeni, foglalkozni kellene még a kép problémáival. Nem tud megküzdeni a nehézségekkel, ezért megsemmisíti munkáját. „A 30-as és 45-ös évek között a képi térrel és formával való küzdelem sok gondot okozott — írja Barcsay 1974-es visszaemlékezésében. — A sok töprengés eredménye volt, hogy eljuthattam a kép egyszerű felépítéséhez, a szerkezet, a rend szépségeinek kutatásához.“

Mint a Képzőművészeti Főiskola tanárának, a minisztérium határozott kívánására anatómiakönyvet kell készítenie. Így születik meg 1953-ban az immár több nyelvre lefordított, világsikert aratott *Művészeti anatómia*. Nyolc év munkájának vázlatain keresztül rajz és szöveg szerves módon kapcsolódik egymáshoz, a könyv lapjai mind-mind külön élvezhető, önálló művészi értékű rajzok. Nélkülözhetetlen kézikönyve a művészi oktatásnak. A második kiadáshoz írt előszóban Lyka Károly a következőket írja: „Ebben a nagy műben mintegy kezet fog egymással tudomány és művészet. A szellem e két hatalmas motorja egyesül itt, hogy megvilágítsa a természet legszebb remekművének, az emberi testnek formarendjét. Évezredek óta ez volt a művészet legnemesebb becsvágyának tárgya, mert hiszen az ember az embert érzi át legbensőbben.“

Időrendben következő másik nagy jelentőségű munkája az *Ember és drapéria* (1958). Ebben a könyvében Barcsay Jenő az élő emberi alakon redőző drapériát tanulmányozza. *Forma és tér* (1966) című munkájában negyven év festői és grafikai munkásságáról ad számot, annak művészeti és művészetelméleti tapasztalatait összegezi. A kötet a festészet alapelemeiből kiindulva vezeti az olvasót a bonyolultabb művészeti fogalmak felé, a vonal, a sík, a szín tárgyalása után sorra kerülnek olyan kérdések, mint a forma és a tér viszonya s ezek képi elrendezése: a kompozíció. „Ez a könyv a képalkotás törvényszerűségeit igyekszik megmutatni, lehetőleg az egyszerűbbtől a bonyolultabb felé haladó felépítésben. Am a művészeti alkotásnak, formálásnak nincsenek olyan iskolás menetbe foglalható törvényszerűségei, mint a látszattani ábrázolásnak vagy a művészeti anatómiának. Jóformán minden festő más és más úton oldja meg a kifejezés problémáit, bár egyes korokon belül sok rokon vonás, sokban azonos kérdésfeltevés jellemzi a különböző utakon járó művészeket. Ennek a ténynek felismerése egyúttal megszabta formáról és térről való mondanivalóim természetét is“ — írja a bevezetésben.

Barcsay Jenő munkásságában igen fontos szerepe van a mozaiknak.

Idézet egy műkritikából: „A szentendrei mozaik szintézis. Olyan összegezés, amelyben korszerű formában egyesülnek az európai művészet távoli és közeli múltjának eredményei, hazai hagyományai. S szintézise mindannak, amit Barcsay Jenő saját munkásságának fejlődése során valaha is keresett és megtalált.” (Bojár Iván: *Vallomás egy műalkotóról*. Budapest, 1975.)

Barcsay mozaikjában valóban egységgé ötvöződik a régi világ hangulata a mai élet és a konstruktív építéssel követelményeivel. Szigorú formarendjét is érzelmileg motiválják, drámai feszültséggel töltik meg az ellentétes színharmóniák.

Barcsay Jenő művészete a párizsi és az olaszországi tanulmányutak után összefonódik a szentendrei „szerkezetes” tájjal, amely szűk értelemben vett hazája, a Mezőség dombjaira emlékezteti. Ebben az időszakban festészetének kibontakozását nagymértékben befolyásolták Párizs, és a nagy mesterek közül főképp Picasso, valamint a kubisták. „A Velencei Biennáléra visszagondolva — olvassuk Barcsay emlékezésében —, érzésem szerint, ha pár évvel később kerül sor a bemutatkozásomra, talán komolyabb sikerre számíthattam volna. Éppen akkor kezdem ugyanis megérezni valamit abból, ami eddig hiányzott a festészetemből. A sík, a tér és a forma fontos szerepén kívül az alkalmazott festéssel járó problémák (freskó, mozaik) is foglalkoztattak. Eltem is velük, de nem olyan formán, mint később a »szentendrei mozaikom« esetében.”

Művészetében elemi erővel kap kifejezést a szülőföld szeretete. Már munkásságának kezdetén a monumentális festészetre vágódik. A monumentalitást Barcsay Jenő festészetében nem a méret, hanem a foltok és a formák aránya határozza meg a vásznon. Kis méretű képeket fest, ezekből alakítja ki később nagyobb kompozícióit.

„Minden képet úgy kell megfesteni — vallja —, hogy egy kicsit izgassa a nézőt, elgondolkoztassa. Minél kevesebb eszközzel, minél többet, a gondolatok minél nagyobb átvitt értelmű gazdagságát kifejezni, ez lehet a művészt csúcsa! Egyszerű eszközökkel gazdagságot kifejezni. De ugyanakkor egy festő számára nagyon fontos az anatómiai tudás. Az az alap.” (*Képes Újság*, 1977. október.)

Barcsay Jenő művészi hovatartozását illetően úgy tűnik, hogy a szakirodalom néhány állítmányt, kiváltképpen néhány jelzőt elhamarkodottan alkalmazott.

Beke László például *Barcsay — konstruktivizmus — félreértések* című írásában határozottan jelenti ki: „Barcsay nem konstruktivista, hanem legfeljebb absztrakt festő.” Ez kissé ellentmond Németh Lajos állításának (1968), amely tömören foglalja magában a probléma lényegét: „Barcsay életművében bontakozott ki a legmagasabb szinten a magyar konstruktivizmus, mégpedig oly egyéni hangon, amelyet nem lehet sem a Mondrian sikkonstruktivizmusa, sem a Malevics szuprematizmusa vagy a többi konstruktivista iskola egyszerű magyar változatának tekinteni. Földhöz kötöttebb, anyagelvűbb, drámaibb azoknál. El tudta kerülni a pusztá dekorativitást, és össze tudta kapcsolni a konstruktivitás elveit a monumentális, figuratív művészettel.”

Érdeemes talán meghallgatnunk Barcsay Jenő véleményét napjaink képzőművészeti irányzatairól: „Nem érintenek, nem zavarnak a most burjánzó irányzatok. Sajnos, egyik a másik kárára, egyeduralomra tör, pedig a stílusok diktatúrája káros jelenség. Ami letér az egyetemes művészet igazi útjáról, az nem festészet. Lehet nagyon jó, de nem festészet.” Az absztrakt művészetről Barcsay Jenő a következőképpen vélekedik: „A nonfiguratív művészetnek éppúgy megvan a kapcsolata a természettel, mint a „természethűnek”. Az absztrakt művészet nem utánoz, hanem felfedez: keresi a jelenségek kapcsolatait, összetartozását, s úgy épít fel egy új egészet. Mélyről jövő, új eredményekben gazdag világ ez. Elméletben én is aláírom azt az általános véleményt, hogy ha az ilyen elvonatkoztatott (absztrakt) kép szólni tud az emberhez, akkor egyenrangú lehet egy olyan képpel, amelyben a formák a természet jelenségeivel tartanak kapcsolatot.”

Végül is, úgy hiszem, azt mondhatjuk, hogy Barcsay Jenő monumentális festő. „A kezdet kezdetétől mindmáig a monumentális festészet vonzott. A monumentalitást nem a méret, hanem a foltok és a formák aránya határozza meg a vásznon. Ha egyik-másik képet kis méretben is képzeltem el, arról is kiderült, hogy minél nagyobbra nagyítom fel, annál inkább él, annál több a mondanivalója. Én nem táblaképeket festek, hanem monumentális, falra kívánczó nagy kompozíciókat” — mondotta egy interjúban. (*Film, Színház, Muzsika*, 1978. június 28.)

Azt hiszem, nyugodtan állíthatjuk, hogy Barcsay Jenő művészetében helyet kapnak mindazok a törekvések, amelyek a ma művészeire jellemzőek kell hogy legyenek: elsajátítja és fölhasználja a képalkotó rend törvényeit, elmélyed a korunk téri tapasztalataiban, és végül felszabadítja a teremtő képzelet majd minden tartalékát, fejleszti a dinamikus kifejezési formákat, a modern dinamikus ikonográfiát.